

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

Авторами у статті проаналізовано різні підходи до визначення поняття та причин виникнення такого явища як «торгівля людьми», теоретичні засади здійснення профілактичної роботи щодо попередження торгівлі дітьми.

***Ключові слова:** жертва торгівлі людьми, соціальний педагог, соціальна профілактика, соціальна сфера, торгівля дітьми.*

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Однією з форм порушення прав людини в сучасному світі є торгівля людьми, а надто, дітьми. Вона не визнає державних кордонів, не робить різниці між розвиненими державами та державами, що розвиваються. На жаль, і для України є актуальною сьогодні ця проблема. У таких умовах перед фахівцями, які ставлять собі за мету подолання вищеназваних явищ, гостро постає питання про те, як вплинути на якомога більшу кількість населення, активізувати особистісну роль щодо уникнення попадання у статус «жертва торгівлі людьми».

Загальний аналіз останніх досліджень і публікації з проблеми із зазначенням нерозв'язаних питань або аспектів. Аналіз наукових джерел свідчить, що теоретичні концепції соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю висвітлено у наукових працях О. Безпалько, А. Капської, Н. Чернухи; основам соціально-правового захисту дітей та молоді присвятили свої дослідження О. Караман, І. Ковчина, Ж. Петрочко. У наукових дослідженнях В. Оржеховської, О. Пилипенко, С. Терницької подано особливості профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

Різні підходи до визначення причин виникнення такого явища як «торгівля жінками» знаходимо у роботах таких науковців як Т. Дорошок, О. Левченко, І. Трубавіна. Питання запобігання експлуатації дітей та торгівлі ними розглядалися у роботах К. Левченко, Б. Лизогуба, О. Швед.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Слід зазначити, що проблема протидії торгівлі дітьми у науковій літературі висвітлена, здебільшого у контексті зв'язку з сексуальною експлуатацією дітей та кримінальною відповідальністю.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Це і спонукало нас до аналізу різних трактувань і підходів щодо визначення сутності поняття торгівлі людьми і, зокрема, дітьми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Комісія ООН з питань боротьби з міжнародною злочинністю вважає торгівлю людьми третьою категорією за своїми масштабами організованої злочинності [4], що поступається лише нелегальній торгівлі зброєю та наркотиками. Щорічні прибутки від торгівлі людьми становлять близько 12 мільярдів доларів США.

Аналіз більш як десятирічного досвіду роботи у цій сфері в Україні виявив наявність різних трактувань і підходів до визначення сутності поняття торгівлі людьми. Найбільш узагальнений аналіз представлений в працях К. Левченко [3]. Він є значимим не лише для правової галузі, але й для соціально-педагогічної науки, оскільки висвітлює та узагальнює основний міжнародний та національний досвід теоретико-методологічного аналізу поняття. Визначення поняття дає можливість та підґрунтя для подальшого науково-теоретичного та практичного пошуку ефективних моделей профілактики негативного явища в суспільстві.

Перші міжнародні угоди з питань запобігання торгівлі людьми ототожнювали її з торгівлею жінками, причому винятково з метою сексуальної експлуатації. Насправді поняття «торгівля людьми» охоплює значно ширше коло соціальних явищ. Предметом торгівлі може бути будь-яка особа незалежно від статі й віку: чоловіки – з метою експлуатації праці, діти – з метою використання в жебрацтві, будь-які особи – для вилучення і трансплантації органів. Торгівля дітьми є лише складовою частиною феномена торгівлі людьми [3].

Науковці відмічають, що часто торгівля дітьми розглядається як проблема боротьби зі злочинністю. Стратегія протидії їй полягає в цьому випадку в застосуванні кримінального покарання, розвитку міжнародної координації дій правоохоронних органів й інших заходів, що дають можливість більш ефективно переслідувати злочинців. У цьому розумінні боротьба з торгівлею людьми концентрується на боротьбі зі злочинністю.

В останні роки, у зв'язку із збільшенням потоку нелегальних мігрантів і посиленням міграційних процесів у всьому світі, торгівля людьми все більше ототожнюється з нелегальною міграцією. У рамках цього підходу, запобігання торгівлі людьми означає запобігання в'їзду потенційних жертв у ту чи іншу країну. Боротьба проти торгівлі людьми перетворюється, таким чином, на боротьбу проти нелегальної міграції.

Розглядаючи проблему через призму примусової праці, можна зробити висновок, що торгівля людьми – не що інше, як експлуатація людини, примус її до виконання тих чи інших трудових функцій. Протидія торгівлі людьми, за такого підходу, зводиться до створення належних умов роботи, що виключають примусову працю й експлуатацію людини.

Одним із підходів до визначення суті торгівлі людьми є моральний, який засуджує рабство та інші форми експлуатації. З цього погляду торгівля людьми розглядається як зло, що завдає шкоди моральним підвалинам суспільства. Однак, зауважимо, що застосування такого підходу сприяє стигматизації постраждалих від торгівлі людьми. Вони розглядаються не як особи, що потребують соціальних послуг реабілітації та реінтеграції, а як ті, які є самі носіями зла. Такий підхід має негативні наслідки для ведення профілактичної роботи, оскільки формує не толерантне ставлення до постраждалих від торгівлі людьми, а навпаки, підкріплює міфи, що існують в суспільстві стосовно цього явища, як то «постраждалі самі винні у тому, що сталося».

Торгівлю людьми розглядають і у контексті проблеми проституції. Йдеться про випадки, коли людей після акту купівлі-продажі надалі експлуатують у сексуальній сфері. Досліджуючи цей аспект проблеми, були

виявлені дискусійні питання щодо згоди потерпілих на надання сексуальних послуг. З правової точки зору, згода потерпілих надавати сексуальні послуги не береться до уваги, оскільки факт торгівлі людьми стався, а це вже є злочин. Крім того, злочинці використовують уразливе становище людей, вдаються до шахрайства, неправдивих обіцянок. Це також стосується випадків, коли потерпілими від торгівлі людьми є діти. Тут необхідно розглядати цілий комплекс економічних, соціальних, педагогічних, психологічних чинників, що змусили дитину дати згоду на надання сексуальних послуг.

Для соціально-педагогічної роботи пріоритетним є правозахисний підхід, де торгівля людьми розглядається, перш за все, як порушення прав дитини і перегукується з одним з основних напрямів соціально-педагогічної діяльності – забезпечення дотримання та захисту прав дітей. Соціально-педагогічне забезпечення прав дітей Ж. Петрочко визначає як «соціально-педагогічний процес, мета якого полягає у створенні сприятливого соціально-виховуючого середовища, тобто, ефективних умов для реалізації, охорони й захисту прав дитини шляхом гармонізації задоволення її особистісних потреб» [5].

За статистичними даними представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, 10% від загальної кількості осіб, котрі постраждали від торгівлі людьми і звернулися за допомогою, становлять діти, більшість з яких 13-18 років [6]. За оцінками Міжнародної організації праці, 350 000 дітей потерпають від торгівлі дітьми та експлуатації праці в Україні [2].

Тривожною є кількість дітей, які залучені до сексуальної експлуатації. За даними дослідження, що проводилось Українським інститутом соціальних досліджень, 11% дітей віком від 12 до 15 років та 20% дітей у віці 16-17 років складають частку людей, котрі надають сексуальні послуги [1].

Оцінюючи масштаби торгівлі дітьми, важливо звернути увагу на латентний характер цієї проблеми. Усі наявні на сьогодні цифри дають лише приблизне уявлення про розміри проблеми і відкривають лише її вершину, у той час як реальні масштаби залишаються прихованими.

В Україні поширеною є зовнішня і внутрішня торгівля дітьми. Тобто, діти продаються за межі країни, а також на її території. Це, як правило, переміщення із сільської місцевості до промислових міст або міст туристичного спрямування чи місць поблизу великих будівництв, зупинок вантажівок, портів та військових баз. Діти найчастіше потерпають від внутрішньої торгівлі людьми [2].

Проблема соціально-педагогічної профілактики торгівлі людьми є напрямом виховної роботи з учнівською молоддю як складова профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі. У контексті цих питань важливим напрямом діяльності, спрямованим на протидію торгівлі людьми, є проведення просвітницької роботи серед потенційної групи ризику, якою є, зокрема, учнівська молодь.

Особливо вразливою групою є – учні професійно-технічних навчальних закладів. Це пов'язано з особливостями підліткового та юнацького віку, для якого характерними є вікові психологічні труднощі. Для цього періоду надзвичайно актуальною є необхідність соціальної ідентифікації, вибору системи цінностей, вибору життєвого шляху, значимих дорослих, професійне самовизначення.

Переважну частку контингенту професійно-технічного навчального закладу становлять учні, які не змогли продовжити своє навчання у гімназіях, коледжах або технікумах з причин низької успішності у навчанні, регулярних пропусків уроків і систематичних порушень дисципліни. У професійно-технічних навчальних закладах до цих проблем додаються ще й низькі показники професійних досягнень учнів із-за випадкового вибору ними професії або навчального закладу.

На пильну увагу заслуговують особливості контингенту учнів професійно-технічного навчального закладу: діти-сироти та повнолітні з числа дітей-сиріт; діти, що виховуються в опікунських сім'ях, перебувають в інших формах сімейної опіки; діти, які вступили у професійно-технічного навчального закладу після 9-го класу; діти, які проживають у сім'ях, що знаходяться в складних життєвих обставинах; діти, які перебувають у конфлікті із законом;

діти-напівсироти, діти із малозабезпечених сімей, діти з відхиленнями в поведінці; діти з обмеженими фізичними можливостями тощо. У багатьох з них не сформувалися необхідні особисті якості, реальні навчальні можливості, передумови до успішної навчальної діяльності, досить часто зустрічаються учні, котрі характеризуються ускладненою соціалізацією, відхиленням у поведінці, несформованою мотивацією навчання. Це породжує певну суперечність, яку можна попередити або своєчасно вирішити шляхом усебічного вивчення індивідуально-психологічних особливостей контингенту професійно-технічного навчального закладу через впровадження різноманітних профілактичних програм.

Аналіз соціально-демографічних характеристик постраждалих від торгівлі людьми показав, що 25% з них є випускниками професійно-технічних навчальних закладів [1]. Тому вважаємо, що учні системи професійно-технічних навчальних закладів входять до потенційної групи ризику.

Діти невеликих міст та сіл є також вразливими до потрапляння в ситуації торгівлі людьми. Це зумовлено специфікою соціального середовища сіл та невеликих міст. А саме: обмежений доступ до культурних та освітніх послуг, дефіцит нової інформації, раннє включення в працю дорослих, значний негативний вплив поведінки і способу життя дорослого населення, нездатність до швидкого реагування в новій ситуації.

Значний інтерес торгівців дітьми спостерігається до дітей-сиріт. Адже у випадку зникнення такої дитини ризик для злочинців швидкого реагування з боку соціального оточення значно зменшується. Схожа ситуація з бездоглядними та безпритульними. Позбавлені батьківського піклування діти легко погоджуються на привабливі умови, котрі пропонує вербувальник чи торговець людьми.

Діти з особливими потребами є вразливими до ситуацій торгівлі дітьми з метою використання у жебрацтві або примусу до жебрацтва. Їх особливий уразливий стан використовується для емоційного впливу на громадян та збільшення прибутків жебракування.

Особливу вразливу категорію дітей становлять діти трудових мігрантів. За результатами досліджень, було виявлено, що у нових життєвих обставинах дитина переживає позитивні та негативні зміни в психо-емоційному стані, поведінці, системі життєвих цінностей. Щодо позитивних змін, то експерти виділяють формування самостійності та відповідальності, працьовитість, цінність зароблених коштів батьками. Але, на жаль, негативних змін набагато більше. Діти пропускають заняття без поважних причин, знижується успішність в навчанні, з'являються або частішають агресивні й неспокійні прояви поведінки, починають палити і вживати алкоголь, наркотики. Діти трудових мігрантів вразливі до ситуацій втягування у злочинну діяльність, здійснення дрібних правопорушень. Всі ці факти дають підстави говорити про необхідність врахування специфіки категорії дітей трудових мігрантів в організації соціально-педагогічної роботи для створення умов успішної соціальної адаптації дітей в нових життєвих обставинах, а також виділення їх в групу ризику потрапляння в ситуації торгівлі дітьми.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, маємо підстави для того, щоб стверджувати, що проблема торгівлі дітьми є актуальною для України. Це грубе порушення прав дитини має тенденцію до збільшення. Шляхи потрапляння до тенет торгівлі людьми, а також способи впливу і вербування дітей є різними. Розв'язання означених проблем вимагає прийняття комплексної програми профілактики торгівлі дітьми, а саме: підвищення соціально-економічного рівня населення; з огляду на міжнародний характер проблеми необхідно розв'язати питання практичної взаємодії правоохоронних органів України й зарубіжних країн у боротьбі з торгівлею дітьми; приділити увагу профілактично-роз'яснювальній роботі.

Використані джерела

1. Галустьян Ю. М. Уразливість дітей щодо комерційної сексуальної експлуатації в Україні. Ситуаційний аналіз / Галустьян Ю. М., Новицька В. П., Петрович Ж. В. – К, 2003. – 106 с.
2. Запобігання торгівлі дітьми з метою їх використання для примусової праці та сексуальної експлуатації в Україні : проект звіту соціологічного дослідження за методом швидкого оцінювання / [О. Гончарук, К. Левченко, О. Лисенко та ін.] ; за ред. Ю. Саєнко, О. Петрашук. – К. : Міжнародна програма з викоренення дитячої праці, 2003. – 72 с.
3. Левченко К. Б. Торговля людьми як проблема сучасності (соціально-правовий аналіз новітніх тенденцій) // Український соціум, 2004 - № 2 (4). – С. 34–40.
4. Матеріали міжнародної конференції 21-22 жовтня 2002 р. «Запобігання торгівлі людьми : економічні проблеми та шляхи їх вирішення». – К., 2003. – 168 с.
5. Петрович Ж. В. Сутність та напрями соціально-педагогічного забезпечення прав дітей / Ж. В. Петрович // Педагогічна освіта : теорія і практика. Педагогіка. Психологія : Зб. наук. пр. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. – № 11 (спецвип., ч. 2). – С. 8-13.
6. Протидія торгівлі людьми в Україні : інформаційно-довідкові матеріали. – К. : МВС України, 2009. – 11 с.

Spirina T. P., Sereda L.V.

Theoretical foundations of trade problems in children in Ukraine

During the transformation of modern Ukrainian civil society is facing new challenges and problems. Their magnitude and consequences threaten not only for the further development of a single person, but also Ukrainian nation as a whole. Traditional systems and mechanisms can not effectively resist the emergence and spread of abuse and violence, human trafficking, exploitation of different skills and abilities.

Combating human trafficking is currently considered as one of the priorities of the internal policy of Ukraine. Government of Ukraine adopted a number of

important resolutions and decrees. The problem of trafficking is incredibly relevant, its magnitude is a serious threat to the internal security of the state and its demographics.

This negative phenomenon can manifest itself in various forms - from kidnapping to their sales using deception, blackmail or vulnerable state entity. Victims of trafficking for forced labor used in the pornography business as donors in transplantation of tissues and organs and so on.

In September 1999, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the first program of prevention of trafficking in women and children, were adopted amendments to the Criminal Code of Ukraine, which recognized the serious trafficking crime against human life and public morality. This means that human trafficking is recognized Ukrainian state as a social evil that must be fought, bringing together government, civil society and international organizations.

Particularly vulnerable to situations of trafficking children. Trafficking in children and their further use can lead to serious consequences for the future development of the child or even threaten life itself. The consequences of suffering physical, mental, sexual, economic violence affect the entire future life of the child, complicating the process of rehabilitation and subsequent socialization.

The authors analyze different approaches to the definition and causes of this phenomenon as "trafficking in women" theoretical principles of prevention activities to prevent trafficking in persons, particularly children.

Keywords: *victim of human trafficking, child trafficking, social, educator, social prevention.*

Спіріна Тетяна Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Серєда Леся Володимирівна, магістр, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка